

УДК 631.1.15.158

Дуда Г.Б.

аспірант кафедри обліку і оподаткування,
Подільський державний аграрно-технічний університет

ЭФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті досліджено ефективність використання трудового потенціалу на прикладі сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області. Проаналізовано темпи зростання продуктивності праці і заробітної плати працівників. Досліджено динаміку вартісних показників продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області, оскільки збільшення обсягів виробництва має великий вплив на зростання продуктивності праці. Трудомісткість продукції визначено за допомогою розрахункового методу. Вихідними даними для виконання розрахунків стали такі: витрати на оплату праці у розрізі видів сільськогосподарської продукції, обсяги виробництва сільськогосподарської продукції та середньооблікова чисельність персоналу підприємства в галузях рослинництва і тваринництва.

Ключові слова: продуктивність праці, трудомісткість продукції, затрати праці, ефективність виробництва.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Дуда Г.Б.

В статье исследована эффективность использования трудового потенциала на примере сельскохозяйственных предприятий Ивано-Франковской области. Проанализированы темпы роста производительности труда и заработной платы работников. Исследована динамика стоимостных показателей производительности труда в сельскохозяйственных предприятиях Ивано-Франковской области, поскольку увеличение объемов производства оказывает большое влияние на рост производительности труда. Трудоемкость продукции определена с помощью расчетного метода. Исходными данными для выполнения расчетов стали следующие: расходы на оплату труда в разрезе видов сельскохозяйственной продукции, объемы производства сельскохозяйственной продукции и среднесписочная численность персонала предприятия в области растениеводства и животноводства.

Ключевые слова: производительность труда, трудоемкость продукции, затраты труда, эффективность производства.

LABOUR POTENTIAL EFFICIENCY USAGE OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF IVANO-FRANKIVSK REGION

Duda H.

In the article, it was observed the labor potential efficiency usage on the example of agricultural farms in Ivano-Frankovsk region. It was analyzed labor productivity rates of growth and the workers' wages. It

was investigated the dynamics of price indexes of productivity in agricultural enterprises work of Ivano-Frankovsk region, as magnification extent of production has a major impact on labor productivity growth. The labour content of products was defined with the settlement method help. Initial data for calculation are the following: the labor cost in terms of agricultural products, the agricultural production volume and the personnel average number in the areas of crop farming and cattle breeding.

Keywords: productivity, product complexity, labor costs, production efficiency.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економічних відносин постає питання ефективності використання трудового потенціалу у сфері матеріального виробництва. Це стосується також і галузі сільського господарства. Очевидно, що більш ефективне використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств сприяє досягненню прискореного розвитку аграрного сектору.

Продуктивність праці є одним з найважливіших показників діяльності будь-якої економічної системи незалежно від її розміру і функцій. Вона виступає основним критерієм ефективності економіки і вирішальною умовою підвищення життєвого рівня населення. Підвищення ефективності використання трудового потенціалу підприємств потребує глибоких змін у розробленні й реалізації кадрової політики на всіх рівнях, а на цій основі – пошуку резервів та факторів економії праці, обґрунтування реальних шляхів активізації людського фактору тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ефективності аграрної праці присвячено наукові праці В. Андрійчука, А. Бабенка, О. Богуцького, Д. Богині, В. Дієсперова, Т. Олійника, І. Олійника, С. Панченка, І. Лотоцького та інших вчених. Проте, незважаючи на численні дослідження, окремі аспекти проблеми ефективності праці в сільськогосподарському виробництві потребують уточнень та удосконалення, що зумовлено особливостями нинішнього періоду розвитку галузі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області, аналіз динаміки продуктивності праці та трудомісткості продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній теорії поняття «ефективність» визначається, виходячи з поставлених цілей, як функція досягнутих результатів і витрачених на це ресурсів. Щодо трудового потенціалу підприємства, то ефективність його використання можна представити як відношення результату, що характеризує ступінь досягнення мети (економічної, соціальної), до кількості і якості реалізованих здібностей персоналу з його досягненнями.

Причому ефективність використання трудового потенціалу необхідно розглядати в двох площинах: по-перше, як ефективність роботи безпосередньо персоналу підприємства, а по-друге, з позицій ефективності управління формуванням і реалізацією кадрового потенціалу.

Здійснюючи оцінювання ефективності використання трудового потенціалу, на рівні підприємства можна виокремити три основні системи показників ефективності: система, заснована на кінцевих результатах діяльності підприємства, яка охоплює такі показники: прибуток до оподаткування, чистий прибуток, собівартість, рівень рентабельності, виручка від реалізації, обсяг виробництва, якість продукції тощо; система, заснована на результативності, якості та складності трудової діяльності, яка охоплює такі показники: продуктивність праці, темпи зростання продуктивності і заробітної плати, частка фонду оплати праці в собівартості продукції, втрати робочого часу, трудомісткість продукції, чисельність персоналу тощо; система, заснована на формах і методах роботи з персоналом, яка охоплює такі показники: плинність кадрів, рівень кваліфікації персоналу, рівень трудової дисципліни, професійно-кваліфікаційна структура, соціальна структура персоналу, привабливість праці тощо [1, с. 102–104].

Детально зупинимось на дослідженні показників результативності, якості та складності трудової діяльності (продуктивність праці, темпи зростання продуктивності праці і заробітної плати та трудомісткість продукції).

Продуктивність праці – важливий показник. Від її рівня і динаміки залежать чисельність працівників, рівень і фонд оплати праці, обсяг виробництва продукції. Продуктивність праці була і буде одним з головних чинників, який визначає науково-технічний прогрес суспільства, характеризує становище держави, окремої галузі, підприємства [2]. Збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції має великий вплив на зростання продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах, що засвідчують дані табл. 1.

Таблиця 1. Динаміка вартісних показників продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. у % 2010 р.
Продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах на одного зайнятого в сільськогосподарському виробництві у порівняльних цінах 2010 р., грн.	161 808,6	206 569,0	271 316,5	310 544,2	263 684,7	321 268,8	198,5
Зокрема:							
у рослинництві	97 072,6	138 536,2	203 203,4	245 382,3	184 368,9	218 552,4	2,3 р. б.
у тваринництві	251 049,2	319 208,9	370 004,4	411 093,8	468 282,9	531 223,3	2,1 р. б.

Джерело: сформовано на основі статистичних даних [3]

Дані табл. 1 свідчать про те, що у 2015 р. продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області зросла порівняно з 2010 р. на 154 460 грн., або на 98,5%; у рослинництві – на 121 480 грн., або у 2,3 рази, а у тваринництві – на 280 174 грн., або в 2,1 рази. Тобто слід відзначити, що спостерігається стійка тенденція росту продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах.

Таблиця 2. Групування регіонів України за рівнем продуктивності праці (2015 р.)*

Показник	I група	II група	III група	IV група	V група
Продуктивність праці на одного зайнятого в сільськогосподарському виробництві, грн.	до 170 000	170 000,1–210 000	210 000,1–240 000	240 000,1 –260 000	більше 260 000
Регіони, що входять у групу	Чернівецька, Одеська, Луганська, Закарпатська	Полтавська, Житомирська, Миколаївська, Донецька, Запорізька	Рівненська, Київська, Чернігівська, Кіровоградська, Дніпропетровська	Хмельницька, Львівська, Тернопільська, Харківська, Волинська, Херсонська	Івано-Франківська, Сумська, Черкаська, Вінницька

Джерело: сформовано на основі статистичних даних [3]

Аналіз рівня продуктивності праці в розрізі регіонів України (табл. 2) показав, що чотири регіони України належать до першої групи, де продуктивність праці на одного зайнятого в сіль-

ськогогосподарському господарстві становить менше 170 000 грн.; у другу групу входять п'ять регіонів, де продуктивність перебуває в межах 170 000,1–210 000 грн.; у третій групі (5 регіонів) цей показник становить 210 000,1–240 000 грн.; в четвертій групі – 240 000,1–260 000 грн., куди входять шість регіонів; а в п'ятій групі – понад 260 000 грн. Необхідно зазначити, що Івано-Франківська область у 2015 р. є лідером з продуктивності праці на одного зайнятого в сільськогосподарському виробництві та входить до п'ятої групи – групи з найвищими показниками.

Мотивація праці є невід'ємною складовою менеджменту, що покликана сприяти підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва. Під мотиваційним механізмом розуміють економічні й соціальні відносини між адміністрацією та працівниками, що передбачає підвищення добробуту й морального задоволення працівників та ефективність господарювання. Хоча роботодавець та працівник мають дві протилежні позиції відносно мотивації праці. Якщо роботодавці прагнуть скоротити витрати підприємства, зокрема витрати на оплату праці, то працівники бажають отримати якомога вищу заробітну плату, оскільки заробітна плата відіграє провідну роль у доходах сім'ї. Мотивація праці полягає у стимулюванні поведінки працівників та спонукає їх до збільшення своїх доходів [4]. Але інтеграція інтересів роботодавців і працівників можлива лише за умови наявності зв'язку між витратами на оплату праці та її продуктивністю. Причому темпи зростання доходів підприємства та продуктивності праці повинні перевищувати темпи збільшення витрат на оплату праці. Для визначення цієї закономірності розглянемо дані щодо продуктивності праці та її оплати в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області (табл. 3).

Аналіз даних табл. 3 дає підстави стверджувати, що на сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області спостерігається тенденція зростання чисельності працюючих, валової продукції сільського господарства в порівняльних цінах 2010 р., фонду оплати праці, річної продуктивності одного працівника. Лише річна продуктивність одного працівника сільського господарства в 2014 р. порівняно з 2013 р. знизилась на 15,1% за рахунок зменшення середньорічної чисельності працюючих.

Останні три показники вказують на те, що в 2014–2015 рр. політика мотивації на сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області була неефективною. Так, у 2014–2015 рр. темпи зростання продуктивності праці відставали від темпів зростання оплати праці на 27,2 та 41,9 в. п. Коефіцієнт ефективності підвищення заробітної плати дорівнює різниці між коефіцієнтом співвідношення темпів зростання продуктивності праці відносно темпів зростання оплати праці та одиницею. Якщо він більше нуля, то політика підприємства в галузі підвищення оплати праці ефективна. У 2014–2015 рр. цей коефіцієнт був нижче нуля і дорівнював -0,24 (0,76-1) та - 0,26 (0,74-1) відповідно, у 2012–2013 рр. – вище нуля і дорівнював 0,19 (1,19-1) та 0,04 (1,04-1) відповідно, що свідчить про виправданість підвищення оплати праці. У 2012–2013 рр. темпи зростання продуктивності праці випереджали темпи зростання оплати праці на 21,1 та 4,4 в. п.

Трудомісткість у галузі сільського господарства є економічним показником, що характеризує витрати живої праці (робочого часу) на виробництво одиниці продукції та знаходиться в оберненій залежності від продуктивності праці. Загальновідомо, що трудомісткість продукції (Т) розраховується трудовим методом, який враховує витрати на виробництво або реалізацію одиниці сільськогосподарської продукції, або на 1 грн. вартості продукції:

$$T = T\phi / ВП,$$

де $T\phi$ – фактичний фонд робочого часу, людино-годин;

$ВП$ – обсяг виробництва продукції (в натуральному або вартісному виразі).

Таблиця 3. Показники оплати праці та її продуктивності в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області

Показники	Роки					Ланцюгові темпи зростання, %			
	2011	2012	2013	2014	2015	2012 до 2011	2013 до 2012	2014 до 2013	2015 до 2014
Середньорічна чисельність працівників, осіб	3 878	3 886	4 070	4 049	3 159	100,2	104,7	99,5	78,0
Вартість валової продукції сільського господарства в порівняльних цінах 2010 р., млн. грн.	5 176,2	5 501,5	5 613,8	5 966	5 697,3	106,3	102,0	106,3	95,5
Фонд оплати праці, тис. грн.	91 136,1	100 610,3	115 926,4	129 277,4	164 168,4	110,4	115,2	111,5	127,0
Річна продуктивність праці одного працівника, грн.	206 569	271 316,5	310 544,2	263 684,7	321 268,8	131,3	114,5	84,9	121,8
Середньорічна заробітна плата одного працівника, грн.	1 958	2 158	2 374	2 661	4 358	110,2	110,0	112,1	163,8
Співвідношення темпів зростання продуктивності праці відносно темпів зростання оплати праці	x	1,19	1,04	0,76	0,74	x	x	x	X
Коефіцієнт ефективності підвищення заробітної плати	x	0,19	0,04	-0,24	-0,26	x	x	x	X
Випередження (+), відставання (-) темпів зростання продуктивності праці від темпів зростання оплати праці, в. п.	x	21,1	4,4	-27,2	-41,9	x	x	x	X

Джерело: сформовано на основі статистичних даних [3; 5]

Слід зазначити, що трудомісткість, розрахована по кожному виду продукції, є найбільш зрозумілим і порівняним показником затрат праці у часі й просторі [2]. З метою визначення трудомісткості окремих видів сільськогосподарської продукції та відновлення цього показника планується використати розрахунковий метод. Це здійснюється за трьома прийомами. Перший прийом передбачає розрахунок згідно зі статистичним бюлетенем «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області», виділяються прямі витрати на оплату праці у галузях рослинництва й тваринництва (табл. 4). На прикладі сільськогосподарських підприємств області за останні 5 років (2011–2015 рр.) обчислюємо питому вагу затрат на оплату праці по кожному виду рослинницької й тваринницької продукції.

Другий прийом передбачає обчислення сумарної трудомісткості продукції (Т) в галузях рослинництва і тваринництва (табл. 5).

Таблиця 4. Динаміка витрат на оплату праці та їх питома вага на сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області

Вид продукції	2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Рослинництво загалом	31 694,1	100	28 813,8	100	37 909	100	40 279,7	100	46 785,7	100
Зокрема: зернові та зернобобові (без кукурудзи на зерно)	8 752	27,6	7 799,3	27,1	8 459,4	22,3	10 983,8	27,3	13 889,6	29,7
кукурудза на зерно	4 139,7	13,1	4 484,4	15,6	7 622,5	20,1	5 502,5	13,7	4 328,4	9,3
насіння соняшнику	373,3	1,2	725,4	2,5	1 255,7	3,3	2 793,7	6,9	3 258,8	7,0
соя	1 218,9	3,8	907,3	3,1	1 044,4	2,8	2 115,4	5,3	3 456,3	7,4
ріпак	2 388,3	7,5	3 304,9	11,5	5 690,1	15,0	5 455,1	13,5	5 494,1	11,7
цукрові буряки	654,6	2,1	588	2,0	568,4	1,5	689,1	1,7	119,4	0,3
інші види	14 167,3	44,7	11 004,5	38,2	1 326,9	3,5	12 740,1	31,6	16 239,1	34,7
Тваринництво загалом	46 055,6	100	48 174,3	100	38 822	100	44 555	100	47 514,2	100
Зокрема: приріст ВРХ	2 199	4,8	2 362,7	4,9	2 235,7	5,8	2 420,4	5,4	2 354,8	5,0
приріст свиней	7 256,2	15,8	7 220,1	15,0	7 435,2	19,2	10 329,8	23,2	15 089,4	31,8
приріст птиці	14 900,7	32,4	15 716	32,6	8 299,9	21,4	9 739	21,9	9 533,8	20,1
яйця курей	10 371,9	22,5	9 641,2	20,0	8 682,9	22,4	7 437,7	16,7	1 574,7	3,3
Молоко	4 467,6	9,7	4 614,2	9,6	4 935,6	12,7	4 468,3	10,0	5 765,4	12,1
інші види	6 860,2	14,9	8 620,1	17,9	7 232,5	18,6	10 159,8	22,8	13 196,1	27,8

Джерело: сформовано на основі статистичних даних [6]

Таблиця 5. Розрахунки річної трудомісткості продукції в господарствах Івано-Франківської області

Вихідні показники	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Галузь рослинництва					
Чисельність персоналу, осіб	1 952	1 561	1 514	1 750	1 604
Відпрацьовано робочих годин за рік	1 860	1 908	1 923	1 889	1 910
Сумарна трудомісткість продукції рослинництва, людино-годин	3 630 720	2 978 388	2 911 422	3 305 750	3 063 640
Галузь тваринництва					
Чисельність персоналу, осіб	1 951	1 861	1 664	1 747	1 414
Відпрацьовано робочих днів за рік	1 860	1 908	1 923	1 889	1 910
Сумарна трудомісткість продукції тваринництва, людино-годин	3 628 860	3 550 788	3 199 872	3 300 083	2 700 740

Джерело: сформовано на основі статистичних даних [2]

Третій прийом передбачає, що одержану розрахункову сумарну трудомісткість (людино-годин) в галузі рослинництва приймаємо за 100%. Потім розподіляємо сумарну трудомісткість на обсяги одержаної продукції пропорційно затратам на оплату праці. Наприклад, у 2015 р. сумарна трудомісткість в галузі рослинництва складала 3 063 640 людино-годин. Із усіх затрат 29,7% припадає на зернові та зернобобові культури. Розділивши ці трудові затрати на кількість виробленої продукції, одержимо трудомісткість 1 ц продукції (909 524,4 людино-годин / 2 158 223 = 0,42 людино-годин). Розділивши трудові затрати на посівну площу сільськогосподарських культур та на поголів'я худоби чи птиці, одержимо трудомісткість 1 га продукції та 1 голови худоби чи птиці. Аналогічно розрахунки виконуються по інших видах рослинницької та тваринницької продукції (табл. 6).

Таблиця 6. Розрахункова трудомісткість продукції в аграрних господарствах Івано-Франківської області, 2015 р.

Основні види продукції	Загальний обсяг виробництва продукції, ц	Посівна площа, га/ поголів'я худоби та птиці, гол.	Питома вага витрат на оплату праці, %	Затрати праці, людино-годин		
				Всього	на 1 ц продукції	на 1 га / 1 голову
Галузь рослинництва						
Зернові та зернобобові (без кукурудзи на зерно)	2 158 223	48 055	29,7	909 901,1	0,42	18,93
Кукурудза на зерно	1 204 554	17 377	9,3	284 918,5	0,24	16,40
Насіння соняшнику	186 454	8 959	7,0	214 454,8	1,15	23,94
Соя	297 447	14 632	7,4	226 709,4	0,76	15,49
Ріпак	441 626	22 112	11,7	358 445,9	0,81	16,21
Цукрові буряки	166 698	285	0,3	9 190,9	0,06	32,25
Інші види	X	X	34,6	1 060 019,4	X	X
Всього по рослинництву	X	X	100,0	3 063 640,0	X	X
Галузь тваринництва						
Приріс ВРХ	9 198	4 715	5,0	135 037,0	14,68	28,64
Приріст свиней	423 683	160 688	31,8	858 835,3	2,03	5,34
Приріст птиці	232 302	3 975 250	20,1	542 848,7	2,34	0,14
Яйця курей (тис. штук)	104 558	323 567	3,3	89 124,4	0,85	0,28
Молоко	156 230	3 014	12,1	326 789,5	2,09	108,42
Інші види	X	X	27,7	748 105,0	X	X
Всього по тваринництву	X	X	100,0	2 700 740,0	X	X

Джерело: сформовано на основі статистичних даних [6]

Таблиця 7. Динаміка затрат в рослинницькій та тваринницькій галузях Івано-Франківської області, людино-годин

Вид продукції	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	
					Всього	у % до 2011 р.
Галузь рослинництва (на 1 га)						
Зернові та зернобобові (без кукурудзи на зерно)	28,97	21,42	16,15	19,58	18,93	65,4
Кукурудза на зерно	31,08	18,32	20,18	10,60	16,40	52,8
Насіння соняшнику	8,51	14,78	18,31	19,47	23,94	281,1
Соя	33,59	22,44	14,87	20,19	15,49	46,1
Ріпак	25,42	21,14	20,15	17,76	16,21	63,8
Цукрові буряки	38,08	32,48	39,77	32,08	32,25	84,7
Галузь тваринництва (на одну голову худоби та птиці)						
Приріс ВРХ	39,38	34,90	37,26	33,97	28,64	72,7
Приріст свиней	4,93	3,64	5,05	5,43	5,34	108,4
Приріст птиці	0,81	0,92	0,54	0,16	0,14	16,8
Яйця курей (тис. штук)	0,39	0,34	0,37	0,30	0,28	70,9
Молоко	135,28	129,41	148,91	116,98	108,42	80,1

Джерело: сформовано на основі статистичних даних [6]

Як видно з табл. 7, трудомісткість продукції рослинництва та тваринництва у 2015 р. порівняно з 2011 р. зменшилась. Трудомістким видом у рослинництві є цукрові буряки, у тваринництві – молоко. Проте необхідно зазначити, що у 2015 р. порівняно з 2011 р. у рослинництві трудомісткість насіння сояшнику зросла у 2,8 рази, у тваринництві трудомісткість приросту свиней зросла на 8,4%. З метою зменшення трудомісткості продукції на сучасному етапі розвитку аграрного сектору необхідно впровадити науково-технічні досягнення, новітні технології, а також раціональне використання фонду робочого часу, скорочення трудових затрат на виробництві [8, с. 213].

Висновки з проведеного дослідження. На базі сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області виконано аналіз показників продуктивності праці в галузях рослинництва та тваринництва. Дослідження темпів зростання продуктивності і заробітної плати показали, що у 2015 р. політика мотивації на сільськогосподарських підприємствах області була неефективною. Обчислення трудомісткості по всіх видах рослинницької та тваринницької продукції проводилось на основі розрахункового методу. Необхідно зазначити, що по окремих видах продукції затрати праці на одиницю продукції зменшуються, проте в деяких випадках трудомісткість зростає. Вважаємо трудомісткість продукції досить важливим показником за більш ефективного аналізу використання праці, виявлення резервів підвищення продуктивності праці в аграрному секторі.

1. Краснокутська Н. Потенціал підприємства: формування та оцінка : [навчальний посібник] / Н. Краснокутська. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 352 с.
2. Дієсперов В. Продуктивність праці в сільському господарстві / В. Дієсперов // Економіка України. – 2003. – № 11. – С. 61–68.
3. Сільське господарство України за 2015 рік : стат. зб. / ред. О. Прокопенко. – К. : Держ. служба стат. України, 2016. – 360 с.
4. Олійник Т. Удосконалення вартісних показників продуктивності сільськогосподарської праці / Т. Олійник // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 1. – С. 40–44.
5. Ринок праці: попит, пропозиція, заробітна плата : стат. зб. / ред. Ю. Макар. – Івано-Франківськ : Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2016. – 235 с.
6. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання за 2011–2015 рр. : стат. бюл. – Івано-Франківськ : Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2012–2016.
7. Панченко С. Показники продуктивності в ринковій економіці / С. Панченко // Ринкові трансформації та розвиток продуктивних сил аграрного сектора // Вісник ХНАУ. – № 7. – С. 286–291.
8. Бабенко А. Трудомісткість продукції як один із найважливіших показників в галузі аграрного виробництва / А. Бабенко, К. Бондаревська // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 208–214.

E-mail: Galija1991@mail.ru